„АКТУАЛИЗИРАН ДОКУМЕНТ ЗА ИЗПЪЛНЕНИЕ НА ОБЛАСТНАТА СТРАТЕГИЯ ЗА РАЗВИТИЕ НА ОБЛАСТ СЛИВЕН ЗА ПЕРИОДА 2018-2020г.“

СЪДЪРЖАНИЕ

1. Въведение 4

2. Обзор на социално-икономическите показатели на област Сливен 6

2.1. Иновации и интелигентна специализация 9

2.2. SWOT Анализ 13

3. Целите и приоритетите за развитие на областта за периода 2017-2020 17

4. Обща оценка на необходимите ресурси за постигане на целите и приоритетите на стратегията за периода 2018-2020 26

5. Териториален обхват на районите за целенасочена подкрепа 29

5.1. Мерките и средствата за реализация на дейности в районите за целенасочена подкрепа 30

5.2. Приоритизирани проекти за районите за целенасочена подкрепа, част от годишните планове за изпълнение на ОСР 31

6. Насоки и мерки за развитие на териториалното сътрудничество 34

7. Критериите за оценка на изпълнението на стратегията 36

8. Описание на необходимите действия за прилагане принципа на партньорство и осигуряване на информация и публичност 40

9. Насоки за актуализация на ОПР 43

10. Изпълнение и наблюдение на ОСР Сливен 44

ТАБЛИЦИ

Таблица 1. Основни социално-икономически показатели за област Сливен.....6

Таблица 2. Тематични области за развитие в област Сливен според ИСИС.....11

Таблица 3. Обща оценка на необходимите ресурси за постигане на целите и приоритетите на стратегията за периода 2018-2020 (хил. лв.).....27

Таблица 4. Общини за целенасочена подкрепа.....29

Таблица 5. Актуални приоритетни проекти в общините за целенасочена подкрепа 32

Таблица 6. Индикатори за наблюдение и оценка на стратегията.....36

1. ВЪВЕДЕНИЕ

Актуализираният документ за изпълнение на Областната стратегия за развитие на област Сливен за периода 2018-2020 г. е разработен на основание чл. 31, ал. 1, т. 3 и т. 5 от ППЗРР. В този документ са отразени препоръките от изготвената Междинна оценка на Областната стратегия за развитие на областта до 2020 г. Документът е дело на „Институт за управление на програми и проекти" ООД (Изпълнител) в изпълнение на Договор с Областна администрация Сливен и в съответствие с нормативните разпоредби, регулиращи провеждането на регионална политика в Република България. Разработката следва разпоредбите на чл. 31, ал. 2 от ППЗРР, който гласи „За актуализиране на областната стратегия за развитие се разработва актуализиран документ за изпълнение, който я допълва". В структурно отношение Актуализираният документ следва залегналата последователност в ОСР Сливен 2014-2020 г., като включва само актуализираните части на Стратегията и по този начин я допълва. ***В този смисъл настоящият документ следва да се разглежда в единство с досегашния вариант на ОСР Сливен, като по този начин съществуващите до сега текстове на стратегията със записани релевантни и реалистични възможни дейности по мерки да се вземат под внимание.***

Мотивите за актуализация на действащата ОСР са във връзка с посочените по-горе т. 3 (в резултат на промени в свързаното национално законодателство или в законодателството на ЕС) и т. 5. (изм. ДВ, бр. 50 от 2016 г.) при промени в териториалния обхват на районите за целенасочена подкрепа). Съгласно тях има промяна в структурата на ОСР, като документът се разширява по обхват и в съдържанието му (чл. 12, ал. 3, т. 5 и 6) следва да се включат две нови точки, а именно:
1. мерките и средствата за реализация на дейности в районите за целенасочена подкрепа

2. насоки и мерки за развитие на териториалното сътрудничество.

В допълнение, при посочената промяна на Закона е изменено и понятието за „район за целенасочена подкрепа", като под това вече следва да се разбира следното (чл. 6 от ЗРР):

„В териториалния обхват на район за целенасочена подкрепа се включват:

1. общините от четвърта и пета категория;

2. общините от втора и трета категория при наличието на някоя от следните географски характеристики:

а) най-малко 50 на сто от територията на общината е в планински район;

б) най-малко 50 на сто от територията на общината е в полупланински район;

в) територията на общината е в пограничен район.“

Предложенията за актуализация на областната стратегия за развитие са свързани и с направените в завършената Междинна оценка основни препоръки, а именно:

1. Необходимо е оптимизиране на структурата от приоритети и мерки на областната стратегия. Част от приоритетите и техните съставни мерки не осигуряват конкретен фокус и на необходимите проекти и инициативи, а само общи формулировки. За част от приоритетите е нужно разширяване на обхвата от дефинирани мерки;

2. Необходимо е актуализиране на общата оценка на необходимите финансови средства от ОСР. Необходима е корекция на разпределението както между различните финансови източници, така и между отделните цели и приоритети;

3. Необходимо е да се направи ревизия на финансовите прогнози за всеки приоритет, която да отразява обхвата от мерки и дейности на приоритетите, както и реалните перспективи за привличане на финансови ресурси;

4. Част от индикаторите на ОСР не са подсигурени с коректна методология за измерване и достъпни източници на информация, заради което нямат принос към ефективен мониторинг на стратегията.

2. ОБЗОР НА СОЦИАЛНО-ИКОНОМИЧЕСКИТЕ ПОКАЗАТЕЛИ НА ОБЛАСТ СЛИВЕН

За периода от разработването на Областната стратегия до изготвянето на Междинната оценка за нейното изпълнение не се наблюдават съществени социално-икономически промени в областта. Въпреки това тук са представени основните социално-икономически показатели на област Сливен с референтни стойности за 2012 г. (преди разработването на областната стратегия) и 2016 г. (последните актуални данни преди разработването на Междинната оценка). Добавени са и референтни стойности общо за страната, така че да се направи съпоставка между актуалното състояние на областно и национално ниво.

Таблица 1. Основни социално-икономически показатели за област Сливен

Показател	Мярка	Сливен		България
		2012	2016	2016
Демография				
Население към 31.12. - общо	брой	195 345	189 788	7 101 859
Коефициент на естествен прираст (на 1 000 души от населението)	‰	-2,3	-2,4	-6
Дял на подтрудоспособното население от общото население	%	18,62	19,41	14,96
Коефициент на демографско заместване (отношение на населението във възрастовата група 15-19 и възрастовата група 60-64, %)	%	79,17	81,38	62,76
Пазар на труда				
Средна годишна работна заплата на наетите лица по трудово и служебно правоотношение	левове	6 589	8 438	11 379
Коефициент на икономическа активност - 15 - 64 навършени години	%	64,5	64,8	68,7
Коефициент на безработица	%	19,4	9	7,6
Образование				
Места на 100 деца в детските градини	брой	107	110	106
Общообразователни училища	брой	31	31	1990
Училища по изкуствата	брой	2	2	22
Спортни училища	брой	1	1	24
Професионални гимназии	брой	8	8	373
Професионални колежи	брой	2	2	35
Здравеопазване				
Многопрофилни болници	брой	5	4	168
Специализирани болници	брой	3	3	144

Показател	Мярка	Сливен		България
		2012	2016	2016
Легла в болничните заведения към 31.12.	брой	1 002	1 021	51 816
Лекари в лечебните и здравните заведения на 10 000 души от населението	брой	31	33	42
Икономика				
Чуждестранни преки инвестиции в нефинансовите предприятия с натрупване към 31.12. (хил.щатски долари - до 2006 г. - вкл./ хил.евро - след 2007 г.)	хиляди евро	107 482,6	124 198,5	23 508 864,9
Разходи за придобиване на ДМА	хиляди левове	320 801	203392	17 671 830
Произведена продукция	хиляди левове	1 608 384	1864397	151 283 795
Разходи за научноизследователска и развойна дейност (НИРД)	хиляди левове	65	3493	734 047
Персонал, зает с научноизследователска и развойна дейност (НИРД)	брой	13	176	32 222
Реализирани нощувки - общо	брой	97 289	84 259	25 185 996

Източник на информация: НСИ, 2018 г.

Населението на областта намалява от 195 345 през 2012 г. до 189 788 през 2016 г. Това означава спад на населението от 2,84% за разглеждания период. За сравнение, намаляването на населението за същия период от време общо за страната е 2,51%. Въпреки по-лошият показател за общия брой на населението, областта показва по-добри демографски характеристики спрямо средното положение за българските региони. Естественият прираст за 2016 г. е -2,4‰ при -6‰ на национално ниво, което разкрива, че по-бързото обезлюдяване на областта е следствие главно на миграциите. Делът на подтрудоспособното население в областта е значително по-голям от този за цялата страна и нещо повече – делът на най-младото население се увеличава между 2012 и 2016 г. Това не се дължи единствено на общото намаление на населението, тъй като населението под 15 години се увеличава и като абсолютна стойност – от 36 378 до 36 832. Важен демографски фактор за социално-икономическото развитие е отношението на населението във възрастовата група 15-19 и възрастовата група 60-64, изчислено в % – коефициент на демографско заместване. Коефициентът показва, че на

100 лица, излизащи от пазара на труда (на възраст 60-64 години) през 2012 г., съответстват 79,17 лица, които ще станат част от трудовия пазар (на възраст 15-19 години). Стойността за 2016 г. (81,38%) показва подобрение. Същевременно, коефициентът за цялата страна е 62,76%. Това потвърждава сравнително доброто демографско състояние на област Сливен и наличието на предпоставки за социално-икономическо развитие, което е обезпечено с човешки ресурси.

Средната годишна работна заплата на наетите лица по трудово и служебно правоотношение се увеличава през наблюдавания период (от 6 589 лв. до 8 438 лв.), но се равнява на едва 75,15% от средната заплата в страната. Област Сливен отстъпва и по отношение на икономическата активност и безработицата. За 2016 г. 64,8% от трудоспособното население в областта е икономическо активно (работи или търси работа) при 68,7% за цялата страна. Равнището на безработица достига 9%, при 7,6% за страната. Данните разкриват нуждата от продължаване на последователната политика за повишаване на икономическата активност и заетостта в областта. Наличните демографски ресурси остават неоползотворени като достатъчно ефективна работна сила и основен фактор за икономическо развитие. Акцент следва да бъде поставен върху икономическата интеграция на ромската етническа група.

Образователните показатели показват подсигуреност с места в детските градини, както и добре изградена система от образователни обекти. В областта функционират 31 общообразователни училища, 2 училища по изкуствата, 1 спортно училище, 8 професионални гимназии и 2 професионални колежа. Специалните училища са съсредоточени в град Сливен, вкл. ПГ по текстил и облекло „Д. Желязков“, ПГ по електротехника и електроника „М.Кюри“, ПГ по икономика „Проф. д-р Д. Табаков“, ПГ по хотелиерство и туризъм, ПГ по механотехника, СПГ по строителство и геодезия, както и спортното училище "Димитър Рохов". Другите две професионални гимназии се намират в град Нова Загора - ПГ по селско стопанство и ПГ по техника и технологии "Атанас Димитров". Към училищата по изкуствата се присъединяват Средно художествено училище за приложни изкуства “Димитър Доброви” в Сливен и Национално училище за фолклорни изкуства “Ф. КУТЕВ” в Котел.

Здравното обслужване се обезпечава от 4 многопрофилни болници и 3 специализирани с 1 021 болнични легла към 2016 г. Броят лекари в лечебните и здравните заведения на 10 000 души от населението остава стабилен за наблюдавания период, но и под средната стойност за страната – 33 срещу 42.

Положителните знаци за областната икономика са свързани с увеличението на преките чуждестранни инвестиции и общата произведена продукция. Ръстът в първия случай достига 15,55%, а във втория – 15,92%. Обратно, реализираните нощувки намаляват от 97 289 до 84 259, което налага преосмисляне и по-пълноценно използване на туристическите ресурси в Сливен, Нова Загора, Котел и Твърдица.

Областната икономика е доминирана от сектор „Индустрия“ с 61,7% от общата произведена продукция и 43,5% от заетите лица (по данни на НСИ за 2015 г.). Сектор „Услуги“ е създал 25,4% от продукцията и е ангажирал 45,6% от заетите в областта. Териториалното разпределение на икономическия потенциал в общината се разкрива от дяловете нетни приходи от продажби по отделните общини. Община Сливен допринася с 78,7%, община Нова Загора добавя още 17,7%, а общините Котел и Твърдица заедно формират само 3,6%.

2.1. Иновации и интелигентна специализация

Иновационният потенциал на област Сливен може да бъде оценен чрез статистическите показатели „Разходи за научноизследователска и развойна дейност (НИРД)” и „Персонал, зает с научноизследователска и развойна дейност (НИРД)”:

Показател	Мярка	Сливен		България
		2012	2016	2016
Разходи за научноизследователска и развойна дейност (НИРД)	хиляди левове	65	3 493	734 047
Персонал, зает с научноизследователска и развойна дейност (НИРД)	брой	13	176	32 222

Източник на информация: НСИ, 2018 г.

През наблюдавания период се наблюдава прогресивно развитие на НИРД както по отношение на разходените средства за научни и приложни изследвания, така и по отношение на ангажирания експертен потенциал. Само за четири години, разходите за

НИРД са се увеличили многократно и на практика поставят стабилна основа за бъдещо развитие на иновации и интелигентна специализация. Ангажираният персонал също нараства от едва 13 експерта през 2012 г. до 176 през 2016 г. Областта тепърва изгражда експертен потенциал за развитието на професионалните дейности и научните изследвания и остава с незначителен дял от общите НИРД за страната – 0,48% от разходите и 0,55% от персонала при реферираща стойност от 2,67%, колкото е делът на населението в областта спрямо националното население.

Оценката за иновационния потенциал може да бъде допълнена с условията за получаване на висше образование, които в случая на област Сливен са ограничени единствено до Инженерно-педагогически факултет – Сливен, който е филиал на Техническия университет в София. Тази ограниченост намалява възможностите за развитие на връзката „публична администрация-висше образование-бизнес”, което от своя страна е ключов ограничител за насърчаване, развитие и внедряване на иновации и високи технологии в икономиката. Въпреки това, структурата от специалности във факултета кореспондира с традиционните и перспективните отрасли в икономиката и дава предпоставки за висока експертиза в индустрията на областта.

Междинната оценка на ОСР Сливен отчита поредица проекти в подкрепа на научното и технологичното развитие. Редица предприятия са изпълнили или изпълняват проекти за технологично обновяване на производствените си процеси, вкл. за внедряване на иновативни решения и продукти. Проектите са финансирани по ОПИК 2007-2013 и ОПИК 2014-2020 и включват следните проекти за иновации:

- Внедряване на иновативен процес в "Е.МИРОЛИО ЕАД";
- Подкрепа за внедряване на иновативен производствен процес в "Аглика Трейд" ООД;
- Повишаване иновационната дейност на СД "Начеви-90- С-ИЕ", в областта на мехатрониката, чрез внедряване в серийно производство и пазарна реализация на полезен модел - "умен диван";
- Внедряване на собствена иновативна технология за производство на разтвори на аминокиселини за парентерално хранене в Биофарм Инженеринг АД;

- "Онлайн земеделска къща-софтуерна платформа и прилежащи услуги" - разгръщане на иновативния потенциал на „Земеделска Къща" ООД;
- "Внедряване в производство на иновативен продукт в "ЗММ Победа" АД";
- ВНЕДРЯВАНЕ НА ИНОВАЦИИ В „МЕБЕЛЛУКС" АД;
- "Въвеждане на иновативен технологичен процес в участъка за зъбошлифоване на "ЗММ Нова Загора" АД";
- Технологична модернизация и иновативни технологии в БУЛХИМ ЕАД.

Общата стойност на изброените инициативи достига 19 126 030 лв. Резултатите разкриват, че иновациите в областната икономика са съсредоточени предимно в рамките на преработващата промишленост и община Сливен. Липсват отчетени проекти за приложение на управленски и организационни иновации в предприятията, като досегашните усилия са свързани единствено с технически нововъведения.

Иновационната стратегия за интелигентна специализация (ИСИС) на Република България за периода 2014-2020 определя кои са приоритетните тематични области за насърчаване на технологичното обновяване и внедряване на иновации в област Сливен – „Мехатроника и чисти технологии" и „Индустрия за здравословен живот и био-технологии".

Обхватът на първата тематична област включва основно механиката, електрониката, развитието на софтуерни продукти, енергийноефективни и „самоподдържащи се" технологични решения. Втората област обхваща хранителни продукти, парфюмерия и козметика, хартия, картон и опаковки.

Таблица 2. Тематични области за развитие в област Сливен според ИСИС

Тематична област	Еквивалент с икономически дейности (според ИСИС)	Еквивалент с услуги (според ИСИС)
Мехатроника и чисти технологии	Компютърна и комуникационна техника, електронни и оптични продукти;	Услуги в областта на информационните технологии; Научни изследвания и

	Хранителни продукти	експериментални разработки
Индустрия за здравословен живот и био-технологии	Компютърна и комуникационна техника, електронни и оптични продукти; Машини и оборудване, с общо и специално предназначение; Електрически съоръжения; Автомобили, ремаркета и полуремаркета	Услуги в областта на информационните технологии; Научни изследвания и експериментални разработки; Архитектурни и инженерни услуги и технически изпитвания и анализи

Източник на информация: ИСИС, собствено проучване, 2018 г.

Съществуващите традиции и перспективи на икономиката в областта, включително профила на водещите предприятия през последните години, мотивират **конкретните приоритетни области за интелигентна специализация** в област Сливен:

- Хранителни продукти, вкл. млечни продукти, винопроизводство, преработка на плодове и зеленчуци, вкл. производство на консерви и сушени плодове;
- Електрически съоръжения, вкл. електрическо оборудване, генератори, кабелни комплекти и др.;
- Машини и оборудване, с общо и специално предназначение, вкл. металорежещи машини.

Развитието на иновации с принос към трите конкретни направления изисква решаването на няколко предизвикателства, видни от нивата на основните икономически показатели за областта и от Междинната оценка:

- Развитие на партньорства между областна администрация, общинските администрации, частния сектор, заедно с висши училища и научни центрове;
- Създаване и развитие на клъстери между фирми в изброените конкретни направления за иновативна ориентация;

- Развитие на звена за научноизследователска и развойна дейност в съществуващите предприятия или клъстери от предприятия;
- Обновяване на инфраструктурите, достъпността и публичните пространства на индустриалните зони в градовете Сливен и Нова Загора;
- Засилване на връзката между селското стопанство и индустрията, респективно между земеделските производители и предприятията от хранително-вкусовата промишленост;
- Внедряване на управленски и организационни иновации, редом с технологичните;
- Регионален маркетинг за икономическите и инвестиционните предимства на областта, вкл. в приоритетните области за интелигентна специализация.

Освен водещите направления, **Иновационната стратегия за интелигентна специализация на Република България за периода 2014-2020**, определя и допълващи възможности за развитие на иновации – алтернативен туризъм, вкл. културен и винен. Традициите във винопроизводството в рамите на областта засилват перспективите пред подобен род алтернативен туризъм. Във връзка с препоръките на ИСИС и резултатите на Междинната оценка, необходимо е развитието на интегрирани туристически продукти, които комбинират различните туристически потенциали и осигуряват разнообразен и целогодишен туризъм в четирите общини на област Сливен.

2.2. SWOT Анализ

През наблюдавания период от 2012 до 2016 г. не са настъпили съществени социално-икономически промени, който да налагат значителни промени в SWOT анализа към стратегията. SWOT анализът на областната стратегия е редактиран, вкл. с частично допълнение и разширение на силните и слабите страни. Представеният обзор на социално-икономическото развитие за периода 2014-2017 г. дава новите характеристики на областното развитие.

Силни страни	Слаби страни
▪ Благоприятна географска и природо-климатична характеристика; ▪ Богато културно и природно наследство с потенциал за формиране на целогодишен туристически продукт; ▪ Екологично чист район с богато биоразнообразие, утвърдени рекреационни ресурси и защитени територии от национално значение; ▪ Коефициент на демографско заместване с по-висока стойност от средното за страната през 2016 г. – 81,38% срещу 62,76% на национално ниво. Това е показател за по-добрата обезпеченост на областта с демографски ресурс за възпроизводство на работната сила; ▪ Традиционно разнообразна структура на икономиката с ясно изразен потенциал и реален принос в индустриалното развитие на страната; ▪ Значителна концентрация на чужди инвестиции в района при увеличение от над 15% за преките чуждестранни инвестиции между 2012 и 2016 г.; ▪ Ефективно развитие на икономиката при ръст на произведената продукция от над 15% за периода от 2012 до 2016 г.; ▪ Относително стабилна структура на различните видове предприятия; ▪ Развитие на научноизследователската и развойна дейност - значително увеличени разходи и персонал за НИРД между 2012 и 2016 г.;	▪ Негативна тенденция за намаление на броя на населението и неравномерното му разпределение; ▪ Големи вътрешнорегионални неравенства и контраст в начина на живот в централните и периферните територии/общини; ▪ Висока безработица, която е най-силно изразена при рисковите групи – равнището на безработица за 2016 г. достига 9% при 7,6% средно за страната; ▪ Моноструктурен характер на икономиката в малките общини с остарели производствени мощности; ▪ Недостатъчни инвестиции в икономиката; ▪ Диспропорции в разпределението на чуждите инвестиции; ▪ Незадоволително технологично ниво в производствения сектор ; ▪ Нисък дял на предприятията на високо технологично ниво. Нисък дял на разходите за научно-изследователска и развойна дейност – 3 493 000 лв. за 2016 г. или едва 0,48% от общите за страната; ▪ Слаби партньорски връзки между изследователски центрове, университети и бизнеса; ▪ Недостатъчно използване на информационните технологии; ▪ Незадоволително взаимодействие между публичните институции и бизнеса; ▪ Нарастващ процент невключени или отпадащи от системата на образованието. ▪ Висок дял на ранонапусналите

▪ Добре развит земеделски сектор при наличието на висококачествена обработваема земя и благоприятни агроклиматични условия за растениевъдство и животновъдство; ▪ Стремеж на местните власти към подобряване на бизнес-средата; ▪ Наличие на традиция в квалификацията на кадри в производства, характерни за областта; ▪ Добре развита мрежа от общообразователни и професионални училища; ▪ Добре развита и в добро състояние републиканска пътна мрежа; ▪ Добре развити мрежи на техническата инфраструктура; ▪ Наличие на потенциал за използване алтернативни източници на енергия; ▪ Работеща специализирана инфраструктура: ○ в областта на селското стопанство; ○ в областта на туризма; ○ в помощ на бизнеса; ▪ Осигурен равен достъп до образование; ▪ Добро ниво на здравните услуги; ▪ Добри традиции в областта на културата и работещи културни институции; ▪ Създаден капацитет на местно ниво за усвояване на средства от ЕС	образователната система лица; ▪ Ограничен достъп до здравни услуги за някои групи от населението; ▪ Незадоволително качество на здравните услуги в по-малките населени места; ▪ Недостатъчни и с незадоволително качество социални услуги в общността за деца, стари хора и хора с увреждане; ▪ Ниско ниво на социална и икономическа интеграция на ромското малцинство; ▪ Амортизирани елементи на инфраструктурните системи; ▪ Недостатъчно изградена ВиК мрежа в малките населени места в района и нисък процент от населението, обслужено от пречиствателни станции; ▪ Не напълно изградена инфраструктура за опазване на околната среда; ▪ Незадоволително състояние на градската среда; ▪ Незадоволително състояние на обектите на културното наследство; ▪ Незадоволително управление на битовите отпадъци и сметосъбирането;
Възможности	**Заплахи**
▪ Разработване на нови енергийни източници с висок енергиен потенциал за развитието на националната икономика;	▪ Изтичане на висококвалифицирани кадри и млади хора от района и продължаващо негативно развитие на демографските

▪ Разнообразяване на туристическия продукт и удължаване на туристическия сезон чрез развитие на културен, спа, природен, селски, ловен, винен, еко туризъм; ▪ Засилване на териториалното сътрудничество и междурегионално сътрудничество; ▪ Създаване на благоприятен инвестиционен климат за вътрешни и чужди инвеститори; ▪ Научно обслужване на селското стопанство и обвързването му с хранително-вкусовата промишленост до краен продукт; ▪ Използване на възможностите за интегрирано развитие на градовете чрез създаване на собствена зона на влияние, за катализатор за развитие на агломерационните им ареали; ▪ Активно използване на партньорствата между общините и публично-частните партньорства; ▪ Засилване достъпа до финансови средства от фондовете на ЕС и други външни източници; ▪ Подобрен достъп до европейския пазар за български стоки и услуги; ▪ Повишено търсене на биологични продукти на световния пазар; ▪ Търсене на благоприятно влияние върху процесите на развитие на областта на новите реформи в социалните услуги от национално ниво;	процеси; ▪ Задълбочаване на неравенствата в развитието както на област Сливен спрямо другите области в страната, така и между общините в областта; ▪ Засилване на климатичните промени, които могат да повлияят негативно на селското и горското стопанство, на развитието на туризма, на състоянието на водните ресурси и биоравновесието; ▪ Забавяне на реализацията на значими инфраструктурни проекти;

3. ЦЕЛИТЕ И ПРИОРИТЕТИТЕ ЗА РАЗВИТИЕ НА ОБЛАСТТА ЗА ПЕРИОДА 2017-2020

Визията за развитие на област Сливен би трябвало да отразява желанието за достигане на определено ниво на развитие на област Сливен за периода 2014-2020 г., използвайки местните природни, социални и икономически потенциали, чрез формулиране на политическа и стратегическа рамка с цел устойчиво усвояване на тези потенциали. Заложената във визията прогноза, че в резултат от прилагането на Стратегията за развитие, областта ще стане „модерна и просперираща достойна част от Обединена Европа в началото на третото хилядолетие" изглежда твърде общо формулирана. Тя не отразява в конкретна степен наличния потенциал на областта за развитие на традиционните отрасли и използване на спецификата на съставните общини и природо-географски характеристики. Разшифрована, така формулираната визия очертава набор от многопластови действия, насочени към: балансиране между икономическите интереси и устойчиво равновесие в социалната сфера и елементите на околната среда; засилване на респекта към екологичните, ландшафтните и културните ценности на региона в противовес на предизвикателствата произтичащи от глобализацията, демографските тенденции, климатичните промени и енергийната зависимост; насърчаване и подкрепа за развитие на знанието и иновациите; съхраняване на природното равновесие и засилване на териториалната и културно-историческата идентичност; създаване на балансирана полицентрична мрежа от градове-центрове на общини и подобряване на взаимодействието им със заобикалящите ги селски райони; подобряване на транспортната достъпност и свързаност на населените места; повишаване на трудовата заетост; повишаване нивото и качеството на образованието; насърчаване развитието на социалните услуги.

Общата представа за желаното бъдещо развитие и състояние на област Сливен е необходимо да следва необходимата приемственост и да носи основните позитивни представи и очаквания за: „динамично развитие", „устойчиво развитие", „оптимален икономически растеж и заетост", „подобрено качество на живот", „съхранено природно и културно наследство". С актуализацията на ОСР предлагаме малка стилова редакция на визията за да подчертаем нейното въздействие и възприемане:

ОБЛАСТ СЛИВЕН Е МОДЕРНА И ПРОСПЕРИРАЩА ДОСТОЙНА ЧАСТ ОТ ОБЕДИНЕНА ЕВРОПА В НАЧАЛОТО НА ТРЕТОТО ХИЛЯДОЛЕТИЕ – ПРИВЛЕКАТЕЛНО МЯСТО ЗА ЖИВОТ, БИЗНЕС, ИНВЕСТИЦИИ И ТУРИЗЪМ; СЪХРАНЕНА ПРИРОДНА СРЕДА, ТРАДИЦИИ И КУЛТУРА.

Двете стратегически цели са съобразени с визията за желаното развитие на областта и очертават два основни фактора за развитието – икономиката и качеството на жизнената среда. Първата стратегическа цел е преформулирана, така че да поставя акцент както върху икономиката, така и върху социалната сфера, която е предмет на заложените приоритети:

Стратегическа цел 1: „Устойчив икономически растеж и социално развитие за по-висок жизнен стандарт";

Стратегическа цел 2: „Обновяване на жизнената среда и развитие на техническата инфраструктура"

На тази основа са формулирани специфичните цели, които в структурата на Стратегията насочват мерките и дейностите в определени приоритетни направления, покриващи принципите на устойчивото развитие от икономическа, социална, екологическа, културна, устройствена и управленска гледни точки. Общият стремеж е постигане на устойчиво икономическо, социално и пространствено развитие на областта чрез активизиране на собствения ресурс и сближаване в национален и международен мащаб.

Двете стратегически цели за устойчиво и комплексно социално-икономическо и пространствено развитие на областта са конкретизирани в четири специфични цели (по две за всяка една от тях). Специфичните цели на областната стратегия се изпълняват чрез разнообразните проекти и инициативи на областна администрация Сливен; четирите общински администрации на Сливен, Нова Загора, Котел и Твърдица; представители на неправителствения и частния сектор. Действията и проектите на всички заинтересовани страни са обусловени от практично формулирани мерки, обединени в няколко приоритетни направления.

Нанесените по-долу корекции във структурата и формулировките на целите, приоритетите и мерките отразяват констатациите и насоките на Междинната оценка.

СТРАТЕГИЧЕСКА ЦЕЛ 1: „УСТОЙЧИВ ИКОНОМИЧЕСКИ РАСТЕЖ И СОЦИАЛНО РАЗВИТИЕ ЗА ПО-ВИСОК ЖИЗНЕН СТАНДАРТ"

Стратегическата цел е насочена към стимулиране на икономическото развитие чрез ефективно използване на собствените ресурси. Акцентът е върху две специфични целеви направления. Първо – „постигане на икономически растеж и степен на заетост не по-ниски от средните за страната, чрез насърчаване развитието на икономика базирана на знанието - индустриално производство с висока добавена стойност, качествен и устойчив туризъм и модерно селско и горско стопанство" и второ – „повишаване конкурентоспособността на човешките ресурси, намаляване на социалната изолация". Този подход за съчетаване на специфичните нужди за икономически просперитет и развитие на човешкия потенциал в една обща цел е добър от методическа гледна, но предвидените приоритетни направления не покриваха пълния спектър от необходими мерки за постигате на целта в досегашния вариант на ОСР Сливен. Актуализацията предвижда промени във формулировките на приоритетите и допълването им с необходимите мерки и дейности.Предвижда се подкрепа за МСП, които имат сериозен принос за развитието на областната икономика, чрез подобряване на инфраструктурата им, както и за развитие на нови бизнес модели и иновации. Определя се необходимостта от разнообразяване на туристическия продукт чрез активно включване на природните и културни ценности на областта.

СПЕЦИФИЧНА ЦЕЛ 1.1. ПОСТИГАНЕ НА ИКОНОМИЧЕСКИ РАСТЕЖ НА БАЗАТА НА ИНДУСТРИАЛНО ПРОИЗВОДСТВО С ВИСОКА ДОБАВЕНА СТОЙНОСТ, КАЧЕСТВЕН И УСТОЙЧИВ ТУРИЗЪМ И МОДЕРНО СЕЛСКО И ГОРСКО СТОПАНСТВО

ПРИОРИТЕТ 1.1.1. ПОВИШАВАНЕ НА ИКОНОМИЧЕСКАТА ЕФЕКТИВНОСТ, КОНКУРЕНТОСПОСОБНОСТ И ИНОВАТИВНОСТ НА МСП

Приоритетът е с променена формулировка, така че да предпостави и частния принос в изпълнението на областната стратегия. Досегашният вариант залагаше изпълнението на мерки, които се управляват от публичните администрации, докато на практика повечето проекти за подобряване на МСП през периода 2014-2017 г. са се изпълнявали от отделните предприятия чрез тяхно участие по ОПРКБИ 2007-2013 и ОПИК 2014-2020.

Мярка 1.1.1.1. Модернизиране на МСП от преработващата промишленост;

Мярка 1.1.1.2. Стимулиране на научно-изследователската и развойна дейност и внедряване на иновации в предприятията от приоритетните области за интелигентна специализация в областта;

Мярка 1.1.1.3. Приложение на инструменти в подкрепа на приоритетните области за интелигентна специализация в областта.

Мярката е израз на заложените конкретни предложения в подкрепа на ключовите сектори за интелигентна специализация в област Сливен, представени на стр. 12 и в пълно съответствие с Иновационната стратегия за интелигентна специализация в Република България.

ПРИОРИТЕТ 1.1.2. СЪЗДАВАНЕ НА УСЛОВИЯ ЗА ПРИВЛИЧАНЕ НА ИНВЕСТИЦИИ

Мярка 1.1.2.1. Обновяване и доизграждане на техническите инфраструктури в производствените зони;

Мярка 1.1.2.2. Обособяване на нови индустриални зони чрез осигуряване на устройствена основа и изграждане на технически инфраструктури;

Акцент на мярката следва да бъде конверсията на терена на бившето летище „Бършен“, разположен на пътя Сливен-Ямбол, в бъдеща индустриална зона.

Мярка 1.1.2.3. Предоставяне на административни, информационни и консултантски услуги за бизнеса;

В текстовете на стратегията е подчертано значението на подобряването на информираността на МСП за въвеждане и ефективно използване на информационните и комуникационни технологии, което ще допринесе за активното им включване в

мрежите за обмен на информация и знания и ще разшири възможностите пред тях. Достъпът на МСП до качествени консултантски услуги е от решаващо значение за развитието на бизнес средата. Темите на инициативите за предоставяне на административни, информационни и консултантски услуги могат да се формулират така:

1. Насърчаване на научно-изследователската и развойна дейност в предприятията;

2. Подкрепа на съвместни инициативи на бизнеса с центровете на висшето образование и научно-изследователската дейност във и извън областта;

3. Осъвременяване на технологичното оборудване и производствената среда;

4. Предоставяне на комплексни административни услуги, извършвани от няколко администрации „на едно гише".

Мярка 1.1.2.4. Маркетинг на икономическия потенциал на областта.

ПРИОРИТЕТ 1.1.3. РАЗВИТИЕ НА УСТОЙЧИВ ТУРИЗЪМ

Досегашните ограничени резултати в рамките на приоритета отразяват недобре развития набор от мерки за туристическото развитие, което е коригирано в актуализацията на стратегията.

Мярка 1.1.3.1. Подобряване на туристическата инфраструктура за настаняване, обслужване и достъп до туристическите ресурси;

Мярка 1.1.3.2. Координация между администрации и фирми в туристическия бранш за по-ефективен маркетинг, реклама и създаване на регионални туристически продукти.

ПРИОРИТЕТ 1.1.4. НАСЪРЧАВАНЕ НА КОНКУРЕНТОСПОСОБНО СЕЛСКО И ГОРСКО СТОПАНСТВО

Приоритетът е преформулиран, така че да поставя акцент и върху горското стопанство – предмет на една от заложените мерки.

Мярка 1.1.4.1. Пълноценно участие на публичния и частния сектор в мерките по Програмата за развитие на селските райони (ПРСР 2014-2020);

Мярка 1.1.4.2. Насърчаване на индивидуалното и колективно предприемачеството в традиционните и алтернативни земеделски производства и биоземеделието;

Мярка 1.1.4.3. Устойчиво управление и използване на горските ресурси.

СПЕЦИФИЧНА ЦЕЛ 1.2 ПОВИШАВАНЕ КОНКУРЕНТОСПОСОБНОСТТА НА ЧОВЕШКИТЕ РЕСУРСИ И НАМАЛЯВАНЕ НА СОЦИАЛНАТА ИЗОЛАЦИЯ

ПРИОРИТЕТ 1.2.1 ПОДОБРЯВАНЕ НА ОБРАЗОВАТЕЛНАТА СРЕДА И ПОДКРЕПА ЗА ЛИЧНОСТНО РАЗВИТИЕ НА ДЕЦАТА И УЧЕНИЦИТЕ

Мярка 1.2.1.1. Осигуряване на качествено образование и създаване на привлекателна учебна среда;

Мярка 1.2.1.2. Обхващане и задържане в образователната система на деца и ученици в задължителна предучилищна и училищна възраст;

Мярка 1.2.1.3. Създаване на условия за ефективни извънкласни и извънучилищни дейности.

ПРИОРИТЕТ 1.2.2. ПОВИШАВАНЕ НА ЗАЕТОСТТА И ОГРАНИЧАВАНЕ НА БЕЗРАБОТИЦАТА

МЯРКА 1.2.2.1. Активиране на неактивни лица и насърчаване на заетостта за младежи и рискови групи;

Мярка 1.2.2.2. Подобряване на качествените характеристики на работната сила чрез обучения, квалификация и преквалификация;

Мярка 1.2.2.3. Насърчаване на предприемачеството и стартирането на нови предприятия.

ПРИОРИТЕТ 1.2.3. РАЗВИТИЕ НА СОЦИАЛНИТЕ УСЛУГИ И ИНТЕГРАЦИЯ НА УЯЗВИМИТЕ ГРУПИ

Мярка 1.2.3.1. Осигуряване на достъпни и качествени социални услуги, модернизация и преструктуриране на социалната инфраструктура;

Мярка 1.2.3.2 Интеграция на ромското население и на други групи в социална изолация;

Мярка 1.2.3.3 Подобряване на качеството и достъпа до здравни услуги за населението.

ПРИОРИТЕТ 1.2.4. ЕФЕКТИВНА ИЗЯВА НА КУЛТУРНОТО НАСЛЕДСТВО

Досегашните ограничени резултати в рамките на приоритета отразяват недобре развития набор от мерки за опазване на културното наследство, което е коригирано в актуализацията на стратегията.

Мярка 1.2.4.1. Опазване, популяризиране и осигуряване на равнопоставен достъп до природни и културни ценности, носители на историческа памет и национална идентичност;

Мярка 1.2.4.2. Превръщане на местните културни институти в съвременни духовни и социални центрове.

ПРИОРИТЕТ 1.2.5. ПОВИШАВАНЕ НА ИНСТИТУЦИОНАЛНИЯ КАПАЦИТЕТ И ПОДОБРЯВАНЕ НА АДМИНИСТРАТИВНОТО ОБСЛУЖВАНЕ

Мярка 1.2.5.1. Повишаване на капацитета на областната и общинските администрации за добро управление

По тази мярка може да се предвидят конкретни действия и проекти за: Обучение и развитие на уменията за изработване и управление на проекти и подобряване на координацията за управление на средствата от Структурните фондове на ЕС на областно и общинско ниво; Осигуряване на надеждна планова и проектна готовност като основен инструмент на управление и въвеждане на ефективна система за наблюдение и контрол на целите, мерките и проектите на областно и общинско ниво.

Мярка 1.2.5.2. Подобряване на предоставяните услуги от областната и общинските администрации, вкл. развитие на електронните услуги

Тази мярка следва да намери изражение в дейности и проекти за: Въвеждане на електронното управление и модернизация на техническото оборудване в областната и общинските администрации; Развитие на териториалното сътрудничество и взаимодействие за предоставяне на услуги от областната и общинските администрации; Насърчаване на иновациите в сферата на услугите на областно и общинско ниво; Провеждане на системен диалог и успешно сътрудничество със заинтересованите страни и представителите на гражданските организации в защита на обществените интереси.

Мярка 1.2.5.3. Повишаване на капацитета на областната и общинските администрации за изпълнение на партньорски проекти, вкл. трансгранично сътрудничество и ПЧП.

СТРАТЕГИЧЕСКА ЦЕЛ 2: ОБНОВЯВАНЕ НА ЖИЗНЕНАТА СРЕДА И РАЗВИТИЕ НА ТЕХНИЧЕСКАТА ИНФРАСТРУКТУРА

Подобряване качеството на техническата инфраструктура и характеристиките на елементите на околната среда, опазване и устойчиво използване на природните ресурси са основа за преодоляване на вътрешно регионалните различия и превръщането на област Сливен в предпочитано място за живеене, работа и отдих. Опазването, подобряването и възпроизводството на околната среда са добра възможност в условията на конкурентоспособност за привличане на инвестиции и устойчив икономически растеж. Това са аргументите за формулиране на две специфични цели.

СПЕЦИФИЧНА ЦЕЛ 2.1 ПОДОБРЯВАНЕ КАЧЕСТВОТО НА ТЕХНИЧЕСКАТА ИНФРАСТРУКТУРА, ОПАЗВАНЕ И УСТОЙЧИВО ИЗПОЛЗВАНЕ НА ПРИРОДНИТЕ РЕСУРСИ

ПРИОРИТЕТ 2.1.1 РАЗВИТИЕ НА ТЕХНИЧЕСКАТА ИНФРАСТРУКТУРА

Мярка 2.1.1.1. Осигуряване на широколентов достъп до интернет и преодоляване на „цифровата изолация" в слабо населените периферни райони;

Мярка 2.1.1.2. Подобряване на транспортната свързаност и достъпа до публични услуги чрез обновяване на пътната инфраструктура с регионално и местно значение;

Мярка 2.1.1.3. Подобряване на водоснабдителната и канализационната инфраструктури в областта.

ПРИОРИТЕТ 2.1.2 ПОДОБРЯВАНЕ ХАРАКТЕРИСТИКИТЕ НА ЕЛЕМЕНТИТЕ НА ОКОЛНАТА СРЕДА, ОПАЗВАНЕ И УСТОЙЧИВО ИЗПОЛЗВАНЕ НА ПРИРОДНИТЕ РЕСУРСИ

Мярка 2.1.2.1 Създаване на система за екологичен мониторинг, опазване и възстановяване на екологичното равновесие;

Мярка 2.1.2.2. Доизграждане на системите за управление на отпадъците, вкл. депониране, обезвреждане и рециклиране на битови и промишлени отпадъци при рекултивация на замърсени територии;

Мярка 2.1.2.3. Превенция на природни и технологични рискове на територията на област Сливен.

СПЕЦИФИЧНА ЦЕЛ 2.2 ИЗГРАЖДАНЕ НА КАЧЕСТВЕНА СЕЛИЩНА СРЕДА

ПРИОРИТЕТ 2.2.1. БЛАГОУСТРОЯВАНЕ НА НАСЕЛЕНИТЕ МЕСТА И ПОДОБРЯВАНЕ СЪСТОЯНИЕТО НА ЖИЛИЩНИЯ ФОНД, ВКЛ. МЕРКИ ЗА ЕНЕРГИЙНА ЕФЕКТИВНОСТ

Мярка 2.2.1.1. Създаване на териториално-устройствена основа на градските територии;

Мярка 2.2.1.2. Възстановяване и обновяване на градските територии, вкл. на жилищните територии;

Мярка 2.2.1.3. Укрепване на населените места в селските територии чрез подобряване на средата за обитаване и повишаване качеството на услугите.

4. ОБЩА ОЦЕНКА НА НЕОБХОДИМИТЕ РЕСУРСИ ЗА ПОСТИГАНЕ НА ЦЕЛИТЕ И ПРИОРИТЕТИТЕ НА СТРАТЕГИЯТА ЗА ПЕРИОДА 2018-2020

Междинната оценка на ОСР Сливен включва детайлни количествени анализи за финансовото изпълнение на областните приоритети за периода 2014-2017 г. Разпределението на отчетените ресурси по приоритети и източници на финансиране и съпоставянето им с предварителната обща финансова оценка позволяват да се формулират няколко мотива и насоки за актуализация:

- Общата финансова оценка на ОСР Сливен отговаря на реално постигнатия темп в усвояването и разходването на средства за периода 2014-2017;
- Финансовите прогнози по приоритети показват значителни разминавания между планиран и отчетен фиансов резултат, което налага преразпределение на финансовите ресурси между отделните приоритети;
- ОСР планира прекомерна тежест на финансирането от фондовете на ЕС;
- Планираните дялове на финансирането от централния и общинските бюджети не отразяват реалния потенциал от капиталовите програми на четирите общини;
- Предвиденото разпределение на общия ресурс между отделните приоритети не е релевантно на нуждите, концентрацията на проблеми и предвидените специфични цели в рамките на отделните приоритети. В резултат, някои от приоритетите отчитат висока степен на изпълнение до края на 2017 г., докато други остават с много нисък прогрес и без перспективи за изпълнение до 2020 г.

В тази връзка, **Общата оценка на необходимите ресурси** е актуализирана, така че да се постигне по-добро съответствие между реалните възможности за привличане на средства, наличните тенденции за усвояване на средства и финансовите цели за 2020 г. по отношение на всеки отделен приоритет. За всеки отделен приоритет е направена преценка на досегашната степен на изпълнение, бъдещи възможности за привличане на финансиране и актуалните нужди от нови проекти. По този начин разпределението на общия ресурс за изпълнение на ОСР до 2020 г. произлиза от отделните приоритети – общият ресурс представлява сума от конкретните индикативни стойности за отделните приоритети. Обновената финансова оценка отчита нанесените корекции в обхвата на отделните приоритети, вкл. интегрирането на отделни приоритети със сходен тематичен обхват в общ приоритет.

Таблица 3. Обща оценка на необходимите ресурси за постигане на целите и приоритетите на стратегията за периода 2018-2020 (хил. лв.)

Приоритетна област*	Общински бюджети	Дял	Централен бюджет	Дял	Фондове на ЕС	Дял	Други източници	Дял	Частни фирми	Дял	Общо	Дял
Приоритет 1.1.1	850,00	0,77	1 500,00	1,35	18 000,00	16,21	0,00	0,00	16 000,00	14,41	36 350,00	32,73
Приоритет 1.1.2	850,00	0,77	1 500,00	1,35	350,00	0,32	0,00	0,00	0,00	0,00	2 700,00	2,43
Приоритет 1.1.3	300,00	0,27	300,00	0,27	0,00	0,00	0,00	0,00	400,00	0,36	1 000,00	0,90
Приоритет 1.1.4	0,00	0,00	0,00	0,00	2 000,00	1,80	0,00	0,00	500,00	0,45	2 500,00	2,25
Приоритет 1.2.1	1 150,00	1,04	2 000,00	1,80	5 850,00	5,27	500,00	0,45	0,00	0,00	9 500,00	8,55
Приоритет 1.2.2	0,00	0,00	1 120,00	1,01	1 380,00	1,24	0,00	0,00	0,00	0,00	2 500,00	2,25
Приоритет 1.2.3	1 000,00	0,90	1 700,00	1,53	6 300,00	5,67	0,00	0,00	0,00	0,00	9 000,00	8,10
Приоритет 1.2.4	200,00	0,18	200,00	0,18	2 000,00	1,80	2 700,00	2,43	0,00	0,00	5 100,00	4,59
Приоритет 1.2.5	135,00	0,12	0,00	0,00	765,00	0,69	0,00	0,00	0,00	0,00	900,00	0,81
Приоритет 2.1.1	6 000,00	5,40	16 000,00	14,41	5 000,00	4,50	0,00	0,00	0,00	0,00	27 000,00	24,31
Приоритет 2.1.2	400,00	0,36	400,00	0,36	1 700,00	1,53	0,00	0,00	0,00	0,00	2 500,00	2,25
Приоритет 2.2.1	1 000,00	0,90	2 000,00	1,80	9 000,00	8,10	0,00	0,00	0,00	0,00	12 000,00	10,81
За всички проекти	**11 885,00**	**10,70**	**26 720,00**	**24,06**	**52 345,00**	**47,14**	**3 200,00**	**2,88**	**16 900,00**	**15,22**	**111 050,00**	**100,00**

*****

Приоритет 1.1.1. Повишаване на икономическата ефективност, конкурентоспособност и иновативност на МСП

Приоритет 1.1.2. Създаване на условия за привличане на инвестиции

Приоритет 1.1.3. Развитие на устойчив туризъм

Приоритет 1.1.4. Насърчаване на конкурентоспособно селско и горско стопанство

Приоритет 1.2.1 Подобряване на образователната среда и подкрепа за личностно развитие на децата и учениците

Приоритет 1.2.2. Повишаване на заетостта и ограничаване на безработицата

Приоритет 1.2.3. Развитие на социалните услуги и интеграция на уязвимите групи

Приоритет 1.2.4. Ефективна изява на културното наследство

Приоритет 1.2.5. Повишаване на институционалния капацитет и подобряване на административното обслужване

Приоритет 2.1.1 Развитие на техническата инфраструктура

Приоритет 2.1.2 Подобряване характеристиките на елементите на околната среда, опазване и устойчиво използване на природните ресурси

Приоритет 2.2.1. Благоустрояване на населените места и подобряване състоянието на жилищния фонд, вкл. мерки за енергийна ефективност

5. ТЕРИТОРИАЛЕН ОБХВАТ НА РАЙОНИТЕ ЗА ЦЕЛЕНАСОЧЕНА ПОДКРЕПА

Районите за целенасочена подкрепа се определят на база два критерия – категория на общината съгласно Закона за административно-териториалното устройство на Република България (ЗАТУРБ) и географски характеристики. Определените общини следва да покриват следните показатели или комбинация на показатели по двата критерия:

1. общините от четвърта и пета категория;

2. общините от втора и трета категория при наличието на някоя от следните географски характеристики:

а) най-малко 50 на сто от територията на общината е в планински район;

б) най-малко 50 на сто от територията на общината е в полупланински район;

в) територията на общината е в пограничен район.

Таблица 4. Общини за целенасочена подкрепа

Община	Категория според ЗАТУРБ	Географски характеристики	Резултат
Сливен	**1**		**-**
Нова Загора	**2**	**Територията на община Нова Загора попада преобладаващо в низинен височинен пояс – под 200 м.**	**-**
Котел	**3**	**Територията на община Котел попада преобладаващо в нископланински височинен пояс – от 600 до 1 000 м. Съгласно Целенасочената инвестиционна програма (ЦИП) от 2015 г., община Котел е планинска община.**	**Район за целенасочена подкрепа**
Твърдица	**4**		**Район за целенасочена подкрепа**

5.1. Мерките и средствата за реализация на дейности в районите за целенасочена подкрепа

Актуализираният вариант на областната стратегия включва конкретно дефинирани мерки за изпълнение на отделните приоритети и специфични цели. Дефинираните мерки са приложими за територията на цялата област, с изключение на специфични мерки към определени градски центрове или икономически отрасли. По този начин мерките за реализация в рамките на откроените райони за целенасочена подкрепа са заложени в стратегическата част на ОСР. С оглед на по-точен фокус и концентрация на ресурсите в общините Котел и Твърдица, тук са изброени най-приоритетните мерки за въздействие:

- Обновяване и доизграждане на техническите инфраструктури в производствените зони;
- Модернизиране на МСП от преработващата промишленост;
- Подобряване на туристическата инфраструктура за настаняване, обслужване и достъп до туристическите ресурси;
- Опазване, популяризиране и осигуряване на равнопоставен достъп до природни и културни ценности, носители на историческа памет и национална идентичност;
- Превръщане на местните културни институти в съвременни духовни и социални центрове;
- Пълноценно участие на публиния и частния сектор в мерките по Програмата за развитие на селските райони (ПРСР 2014-2020);
- Осигуряване на качествено образование и създаване на привлекателна учебна среда;
- Обхващане и задържане в образователната система на деца и ученици в задължителна предучилищна и училищна възраст;
- Активиране на неактивни лица и насърчаване на заетостта за младежи и рискови групи;

- Подобряване на качествените характеристики на работната сила чрез обучения, квалификация и преквалификация;
- Осигуряване на достъпни и качествени социални услуги, модернизация и преструктуриране на социалната инфраструктура;
- Интеграция на ромското население и на други групи в социална изолация;
- Подобряване на качеството и достъпа до здравни услуги за населението;
- Подобряване на предоставяните услуги от областната и общинските администрации, вкл. развитие на електронни услуги;
- Осигуряване на широколентов достъп до интернет и преодоляване на „цифровата изолация" в слабо населените периферни райони;
- Подобряване на транспортната свързаност и достъпа до публични услуги чрез обновяване на пътната инфраструктура с регионално и местно значение;
- Подобряване на водоснабдителната и канализационната инфраструктури в областта;
- Доизграждане на системите за управление на отпадъците, вкл. депониране, обезвреждане и рециклиране на битови и промишлени отпадъци при рекултивация на замърсени територии;
- Възстановяване и обновяване на градските територии, вкл. на жилищните територии;
- Укрепване на населените места в селските територии чрез подобряване на средата за обитаване и повишаване качеството на услугите.

5.2. Приоритизирани проекти за районите за целенасочена подкрепа, част от годишните планове за изпълнение на ОСР

Изпълнението и наблюдението на ОСР Сливен следва да се основава на регулярни и ефективни заседания на Областния съвет за развитие с равностойно представителство на четирите общини. На заседанията следва да се дефинират и впоследствие отчитат проекти от следните три основни направления:

- проекти, с Бенефициент ОА Сливен;
- междуобщински партньорски проекти с участието на две и повече общини от областта;
- проектите, в подкрепа на двете общини с характеристики на райони за целенасочена подкрепа.

Дефинираните проекти следва да произлизат от общата стратегия на област Сливен, конкретните насоки от съответните общински планове и актуалните възможности за финансиране на определените/приоритизираните проекти. Към момента могат да се изброят няколко проекта, които са актуален приоритет на общините-райони за целенасочена подкрепа:

Таблица 5. Актуални приоритетни проекти в общините за целенасочена подкрепа

Мярка от ОСР Сливен	Проект на община
Община Котел	
Подобряване на туристическата инфраструктура за настаняване, обслужване и достъп до туристическите ресурси; Опазване, популяризиране и осигуряване на равнопоставен достъп до природни и културни ценности, носители на историческа памет и национална идентичност;	Консервация и реставрация на средновековна крепост „Хрисул град“ (Сайгънско кале) и създаване на интегриран туристически продукт
Община Твърдица	
Обособяване на нови индустриални зони чрез осигуряване на устройствена основа и изграждане на технически инфраструктури; Модернизиране на МСП от преработващата промишленост;	Създаване на индустриална зона – „Твърдица – техно парк” – чрез резервирането на терени за индустриални и складово търговски дейности в изработвания общ устройствен план на Община Твърдица.
Подобряване на туристическата инфраструктура за настаняване, обслужване и достъп до туристическите	Изграждане на ски-комплекс и достъп до него под вр. Чумерна, като най висок връх в източна Стара планина чрез даване на административни и строителни граници

ресурси; Опазване, популяризиране и осигуряване на равнопоставен достъп до природни и културни ценности, носители на историческа памет и национална идентичност;	на Ваканционно селище „Чумерна” и замяна на Общински с Държавен горски фонд за необходимото строителство и инфраструктура: Път, трасе ски писта, влек, кабинков лифт, водохващане за система за изкуствен сняг. Възстановяване като музей на открито на Крепост „Вердица – мълчалив свидетел на историята, за която от миналата година статута на същата е сменен от такава с местно значение, на такава с Национално значение. Изграждане на Общински исторически музей Твърдица. Ваканционно селище и къмпинг „Жребчево”. Организиране на кръг от Националния картинг Шампионат - картинг писта „Тодор Славов” Трасиране на пътека и изграждане на подход и платформа за наблюдение над природна забележителност – „Скоковете” – Твърдица.
ПРИОРИТЕТ 2.1.1 РАЗВИТИЕ НА ТЕХНИЧЕСКАТА ИНФРАСТРУКТУРА	Продължаване на проекта за газифициране на гр. Твърдица - II част – газифициране на битови абонати в града и III част – газифициране на гр. Шивачево; Изграждане на пречиствателна станция за отпадни води и довършване на канализацията на гр. Твърдица и подмяна на вътрешна водно-преносна мрежа.
Подобряване на качеството и достъпа до здравни услуги за населението.	Изграждане на нов модерен Център за спешна и неотложна медицинска помощ – Твърдица и ремонт на сградата на бивш Медицински център Твърдица

Специално внимание следва да се обърне върху формулирането на проекти, свързани с изпълнението на мерките „Обхващане и задържане в образователната система на деца и ученици в задължителна предучилищна и училищна възраст“; „Активиране на неактивни лица и насърчаване на заетостта за младежи и рискови групи“; „Подобряване на качествените характеристики на работната сила чрез обучения, квалификация и преквалификация“. Препоръчително е проектите за икономическа активност и заетост както в двете общини за целенасочена подкрепа, така и в общините Сливен и Нова Загора, да бъдат разработвани и изпълнявани в координация и обмен на опит между отделните общини с оглед на оптимални и устойчиви резултати.

6. НАСОКИ И МЕРКИ ЗА РАЗВИТИЕ НА ТЕРИТОРИАЛНОТО СЪТРУДНИЧЕСТВО

В подкрепа на териториалното сътрудничество се препоръчват следните мерки:

- Развитие на сътрудничество за съвместно използване и опазване на природните ресурси и културното наследство;
- Провеждане на съвместни инициативи за маркетинг на региона и привличане на инвестиционен и посетителски интерес;
- Развитие на териториалното сътрудничество и взаимодействие за предоставяне на услуги от областната и общинските администрации.

Трите мерки посочват примерни направления за развитие на партньорства и сътрудничество, които могат да се осъществяват на следните нива:

- В рамките на страната и Югоизточния район за планиране, между партньори от област Сливен и съседни области по отношение на връзката публична администрация-бизнес-университети/научни центрове. Перспективите и задачите за интелигентна икономическа специализация в областта налагат партньорството между ОА Сливен, общински администрации и предприятия от областта с общини-университетски центрове от съседните области.

  Акцент на насоките и мерките за развитие на териториалното сътрудничество следва да бъде съвместното действие между Област Сливен и Област Ямбол във връзка с конверсията на терена на бившето летище „Бършен“, разположен на пътя Сливен-Ямбол, в бъдеща индустриална зона. Изграждането на модерна индустриална зона, разположена във и в близост до урбанистичните ареали на двата областни центъра ще даде възможност за комбиниране на икономическите потенциали и човешките ресурси на двата града, както и на по-ефективно привличане на преки чуждестранни инвестиции.

- В рамките на област Сливен, между областна администрация и общинските администрации, представители на неправителствения и частния сектор. Необходимо е постепенното придобиване на практика и опит в развитието на междуобщински проекти, свързани със съвместно предоставяне на определени

публични услуги; развитие и популяризиране на регионални туристически продукти; разработване и изпълнение на общи маркетингови стратегии и инициативи. Ключова роля в подобно междуобщинско сътрудничество може да има ОА Сливен, която инициира, подпомага и координира отделните общини;

- В рамките на отделните общини с акцент върху създаването и развитието на публични-частни партньорства. ПЧП следва да бъдат ефективен инструмент за реализация на обществено значими проекти при успешно съчетаване на публичния и частния интерес.

7. КРИТЕРИИТЕ ЗА ОЦЕНКА НА ИЗПЪЛНЕНИЕТО НА СТРАТЕГИЯТА

Индикаторите за оценка на изпълнението на стратегията са актуализирани, като са премахнати тези, които не са обезпечени с актуални източници на информация или ясен метод за изчисление. В същото време са добавени индикаторите Преки чуждестранни инвестиции в нефинансовите предприятия, в хил. евро; Заетост на легловата база в местата за настаняване (съотношение на реализираните нощувки и легладенонощията); Реализирани проекти за консервация и реставрация на културни ценности; Регистрирани посещения на музеи, в бр.; Учащи I -VIII клас, напуснали училище, в бр.; Реализирани проекти за насърчаване на икономическата активност и заетостта; Деца, настанени в домове за медико-социални грижи, в бр.; Общини с актуални общи устройствени планове, бр.; Проекти за подобряване качеството на жизнената среда в градовете, в бр. Всички целеви стойности са променени на база отчетените междинни стойности.

Таблица 6. Индикатори за наблюдение и оценка на стратегията

Индикатор	Източник на информация	Отчетена стойност (година на отчитане)	Целева стойност – 2020 г.
Ключови показатели			
БВП/човек – лева	НСИ	5 961 (2014)	6 500
Дял на БВП на човек от средната стойност на ЕС 27 - %	НСИ; Евростат	11,71 (2014)	12
Заетост на населението 15-64 години, %	НСИ	58,9 (2016)	63
Коефициент на безработица, %	НСИ	9,0 (2016)	8
Общ доход средно на лице в лв.	НСИ	4 236 (2016)	4 400
Общи количествени индикатори - принос към стратегия Европа 2020			
Заетост на населението на възраст 20-64 г.	-	Липсва информация	Липсва информация
Инвестиции в НИРД - % от БВП	-	0,04 (2014)	0,06
Цели „20/20/20” по отношение на климата/енергията	-	Липсва информация	Липсва информация

Индикатор	Източник на информация	Отчетена стойност (година на отчитане)	Целева стойност – 2020 г.
Дял на преждевременно напусналите училище - %	-	3,98 (2016)	3,5
Дял на висшистите на 30-34 г. - %	-	Липсва информация	Липсва информация
Хора под прага на бедност - бр/%	-	93 009 (2016)	85 000
Специфични количествени индикатори			
СПЕЦИФИЧНА ЦЕЛ 1.1. ПОСТИГАНЕ НА ИКОНОМИЧЕСКИ РАСТЕЖ НА БАЗАТА НА ИНДУСТРИАЛНО ПРОИЗВОДСТВО С ВИСОКА ДОБАВЕНА СТОЙНОСТ, КАЧЕСТВЕН И УСТОЙЧИВ ТУРИЗЪМ И МОДЕРНО СЕЛСКО И ГОРСКО СТОПАНСТВО			
Приходи от дейността на МСП, в млн. лв.	НСИ	2 389 (2016)	2 600
Относителен дял на заетите лица в МСП спрямо общия им брой, в %	НСИ	76,36 (2016)	81
Преки чуждестранни инвестиции в нефинансовите предприятия, в хил. евро	НСИ	124 198,5 (2016)	200 000
Създадени и/или обновени, бизнес инкубатори, индустриални зони, в бр.	Общински администрации	1 (2014-2017)	2
Създадено звено на националната иновационна инфраструктура	Общински администрации	0 (2014-2017)	1
Персонал, зает с НИРД, в бр.	НСИ	176 (2016)	300
Реализирани приходи от нощувки в средствата за подслон и местата за настаняване, в млн. лв.	НСИ	3,63 (2015)	6
Заетост на легловата база в местата за настаняване (съотношение на реализираните нощувки и легладенонощията)	НСИ	13,31 (2017)	16
Създадени/подобрени туристически атракции, в бр.	Общински администрации	3 (2014-2017)	6
Реализирани приходи от дейност в селското стопанство, млн.лв.	НСИ	307 (2016)	340
Брой на заетите в селското стопанство	НСИ	3 871 (2015)	4 000

Индикатор	Източник на информация	Отчетена стойност (година на отчитане)	Целева стойност – 2020 г.
СПЕЦИФИЧНА ЦЕЛ 1.2 ПОВИШАВАНЕ КОНКУРЕНТОСПОСОБНОСТТА НА ЧОВЕШКИТЕ РЕСУРСИ И НАМАЛЯВАНЕ НА СОЦИАЛНАТА ИЗОЛАЦИЯ			
Реконструирани училища и детски градини, в бр.	Общински адми-ни-страции	23 (2014-2017)	40
Учащи I -VIII клас, напуснали училище, в бр.	НСИ	524 (2015/2016)	400
Дял на безработните, преминали курсове за професионална квалификация, преквалификация, ключови компетентности, в %	Регионална служба по заетостта - Бургас	18,93 (2017)	20
Реализирани проекти за насърчаване на икономическата активност и заетостта	Общински адми-ни-страции	0 (2017)	4
Рехабилитирани здравни и социални заведения, в бр.	Общински адми-ни-страции	18 (2014-2017)	30
Деца, настанени в домове за медико-социални грижи, в бр.	НСИ	40 (2017)	20
Модернизирани и реконструирани сгради и обекти на културата, в бр.	Общински адми-ни-страции	11 (2014-2017)	20
Реализирани проекти за консервация и реставрация на културни ценности	Общински адми-ни-страции	0 (2017)	5
Регистрирани посещения на музеи, в бр.	НСИ	98 152 (2016)	108 000
Брой изградени и реконструирани обекти на инфраструктурата за професионален спорт и бр.	Общински адми-ни-страции	23 (2014-2017)	40
СПЕЦИФИЧНА ЦЕЛ 2.1 ПОДОБРЯВАНЕ КАЧЕСТВОТО НА ТЕХНИЧЕСКАТА ИНФРАСТРУКТУРА, ОПАЗВАНЕ И УСТОЙЧИВО ИЗПОЛЗВАНЕ НА ПРИРОДНИТЕ РЕСУРСИ			
Относителен дял на населението, обслужвано от ПСОВ, в %	Общински адми-ни-страции	72,07 (2017)	80
Разширена и реконструирана ВиК мрежа, в км	Общински адми-ни-страции	30,3 (2014-2017)	40
Население, обслужвано от организирана система за сметосъбиране, в %	Общински адми-ни-страции	100 (2017)	100

Индикатор	Източник на информация	Отчетена стойност (година на отчитане)	Целева стойност – 2020 г.
Изградени системи за ранно предупреждение за възникващи опасности от наводнения, пожари и др.	Общински администрации	1 (2014-2017)	3
Дължина АМ и РПМ I клас, в км	НСИ	129 (2016)	140
Рехабилитирана/реконструирана пътна мрежа, в км	Общински администрации	226,07 (2014-2017)	300
Рехабилитирани/реконструирани ж.п. линии, в км	НКЖИ	0 (2014-2017)	10
Относителен дял на домакинствата с достъп до интернет, в %	НСИ	54,1 (2016)	65
СПЕЦИФИЧНА ЦЕЛ 2.2 ИЗГРАЖДАНЕ НА КАЧЕСТВЕНА СЕЛИЩНА СРЕДА			
Общини с актуални общи устройствени планове, бр.	Общински администрации	3 (2017)	4
Проекти за подобряване качеството на жизнената среда в градовете, в бр.	Общински администрации	0 (2017)	40
Проекти за подобряване качеството на жизнената среда в селските райони, в бр.	Общински администрации	12 (2014-2017)	25

8. ОПИСАНИЕ НА НЕОБХОДИМИТЕ ДЕЙСТВИЯ ЗА ПРИЛАГАНЕ ПРИНЦИПА НА ПАРТНЬОРСТВО И ОСИГУРЯВАНЕ НА ИНФОРМАЦИЯ И ПУБЛИЧНОСТ

Главната цел на действията за прилагане на този принцип е да се осигури прозрачност и да се информират заинтересованите страни и участниците в процеса на формирането и прилагането на областната политика за интегрирано устойчиво развитие относно очакваните резултати и ползите за местните общности като цяло, както и да се мотивират заинтересованите страни за активно участие в процеса на реализация. Специфичните цели на действията обхващат:

- Представяне в подходяща форма (публични дискусии, семинари, печатни материали, видеоматериали) на информация за предвижданията на областната стратегия за развитие за периода до 2020 г., за ролята на гражданите и на бизнеса по отношение определянето на приоритетите за развитие на областта и реализацията им, както и очакваните резултати в икономическата, социалната сфера, в областта на техническата инфраструктура и околната среда;

- Фокусиране на вниманието върху възможностите за изграждане на публично-частни партньорства и реализацията на проекти на тази основа в публичния сектор, насочени към подобряване на услугите, предоставяни на гражданите и бизнеса;

- Разясняване на конкретните задачи, които стоят пред областната и общинските администрации, социалните и икономическите партньори, неправителствените организации и гражданското общество за осигуряване висока ефективност при изпълнението на целите и мерките на стратегията;

- Разясняване на необходимостта и значението на стратегическото планиране на развитието на областта за повишаване ефикасността на публичните разходи и осигуряването на по-голяма добавена стойност;

- Привличане вниманието на заинтересованите страни и гражданското общество за формиране на позитивно обществено мнение и активна гражданска позиция по отношение участието и подкрепата на ръководството на областта за реализация на стратегията.

В направената Актуализация на Областната стратегия за развитие са осигурени необходимите предпоставки за прилагане на принципа за партньорство, осигуряване на информация и публичност за предприетите действия от областната администрация и постигнатите резултати по изготвянето на стратегическия документ. Допълнителните мерки и действия за прилагане на принципа за партньорство, осигуряване на информация и публичност предвиждат:

- информиране по подходящ начин на обществеността и заинтересованите страни за цялостния процес на изпълнение и оценка на Областната стратегия за развитие през периода 2014-2020 г.;
- въвеждане на нови комуникационни канали (Информационен бюлетин, информационни дни и др.) и формулиране на посланията за предоставяне на обществена информация относно необходимостта, характера и целите на планираните действия, потенциалните ползи, резултатите и въздействието от прилагането на стратегията;
- разработване на механизъм за консултиране в хода на изпълнение на стратегията чрез организиране на публични дискусии, кръгли маси и други форми, в т.ч. чрез интернет и социалните мрежи;
- публикуване на информация за постигнатия напредък по изпълнението на стратегията и осигуряване на публичен достъп до резултатите.

Целите, които се поставят при прилагането на принципа на партньорство и прозрачност, са насочени към подобряване качеството на стратегическия документ и ефективността на неговото изпълнение. По-добрата информационна среда и публичността при реализацията на мерките, предвидени в стратегията, ще създадат обективни предпоставки и условия за привличане и ефективно използване на повече вътрешни и външни ресурси, вкл. средства от фондовете на ЕС за развитие на областта.

Ключова роля за осигуряването на информация и публичност на Областната стратегия за развитие, както и на документите, свързани с действията на съответните органи по нейното изработване, съгласуване, актуализиране, осигуряване на необходимите

ресурси и изпълнение има областният управител. Специализираните звена на областната администрация подпомагат областния управител при изпълнение на посочените функции и отговорности. Областният съвет за развитие на област Сливен също гарантира прилагането на принципа на партньорство, публичност и прозрачност във връзка с изпълнението на стратегията и оказва съдействие за мобилизиране на административния капацитет и ресурсите на местно ниво.

Междинната оценка и актуализацията на ОСР Сливен 2014-2020 г. следва да бъдат публикувани на интернет страницата на областната администрация и на Портала за обществени консултации на Министерски съвет – www.strategy.bg. За осигуряване на информация и публичност при изпълнението на Областната стратегия за развитие е изготвен междинен, ще бъде изготвен и окончателен доклад в съответствие с изискванията за тяхното съдържание, определени в нормативната уредба за регионалното развитие. Финансовите ресурси за осигуряване на информация и публичност на стратегията се планират в рамките на бюджета на областната администрация за съответната година.

9. НАСОКИ ЗА АКТУАЛИЗАЦИЯ НА ОПР

Изведените промени в настоящия документ за актуализация на ОСР Сливен 2014-2020 г. в част стратегическа рамка не предполагат изменения на целите и приоритетите на общинските планове за развитие тъй като е запазена приемственост при определянето на общата структура на целите и приоритетите. Препоръчително е общините и техните частни партньори да се фокусират върху развитието на проекти, свързани с икономическата активност и заетостта, както и с конкретните приоритетни области за интелигентна специализация на областта – **Хранителни продукти, вкл. млечни продукти, винопроизводство, преработка на плодове и зеленчуци, вкл. производство на консерви и сушени плодове при добре развита връзка с ефективно селско стопанство; Електрически съоръжения, вкл. електрическо оборудване, генератори, кабелни комплекти и др.; Машини и оборудване, с общо и специално предназначение, вкл. металорежещи машини**.

Във връзка с изменения на ЗРР в чл.13, ал.2, т.9 в сила от 11.03.2014 г. в Структурата на ОПР следва да се съдържат мерки за ограничаване изменението на климата и за адаптацията към вече настъпилите промени. Изготвените преди това общински планове следва да включат в себе си такива мерки (ако не са били предвидени) с оглед пълно съответствие с нормативната база.

Поради идентифицирани проблеми при отчитането на изпълнението на ОПР при някои общини е необходима актуализация на стратегическата рамка по посока на премахване на мерки и дейности, които се повтарят в други цели и приоритети с оглед избягване на двойното отчитане на едни и същи проекти по няколко приоритета.

По отношение на индикаторите за резултат и въздействие е необходимо системата от индикатори да бъде прецизирана и в нея да се включват единствено измерими индикатори, който се поддържат на ниво община и за тях може лесно да се добие информация от достоверен източник.

Голяма част от ОПР на общините от област Сливен са с надценен бюджет и могат да се предприемат действия по прецизиране на индикативните бюджети.

10. ИЗПЪЛНЕНИЕ И НАБЛЮДЕНИЕ НА ОСР СЛИВЕН

Изпълнението и наблюдението на ОСР Сливен следва да бъдат провеждани в единство с общинските планове за развитие. Практически, ОСР се изпълнява освен чрез проектите на ОА Сливен, чрез отделните общински планове. Целесъобразно е отделните общини да планират годишното изпълнение на своите общински планове в съответствие с ОСР и нейните мерки, особено по отношение на общините за целенасочена подкрепа. По този начин годишното планиране за изпълнението на ОСР следва да консолидира отделните планове на общините, в допълнение на дефинираните проекти с бенефициент ОА Сливен, проекти за междуобщински сътрудничества и общи инициативи между общините, вкл. по обединителните и приоритетни теми **икономическа активност, заетост и интелигентна специализация на икономиката**. Годишното отчитане на ОСР следва да бъде организирано по същия начин – като се консолидират отделните годишни доклади по общини и се систематизират проектите с принос към ОСР. В тази връзка са препоръчителни следните дейности:

- Изготвяне на годишни планове за изпълнение на ОСР в координация с отделните общински администрации. Дефиниране на проекти с Бенефициент Областна администрация Сливен и междуобщински партньорски проекти на годишна основа;
- Утвърждаване на единни стандарти за отчитане на проекти с принос към ОСР от страна на отделните общински администрации;
- Изготвяне на консолидирани годишни доклади за изпълнението на ОСР от страна на областна администрация и на база на единните стандарти за отчетност от страна на общините;
- Провеждане на регулярни и ефективни заседания на Областния съвет за развитие с равностойно представителство на четирите общини за обсъждане, допълване и утвърждаване на годишните планове и отчети за изпълнението на ОСР. Специално внимание следва да се отделя за общите теми в областното развитие и възможностите за актуални междуобщински проекти.

Примерни стандарти за отчитане на проекти с принос към ОСР от страна на общинските администрации:

Техническо отчитане на проектите:

Проект	Принос към Специфична цел	Бюджет /хил. лв./	Източник на финансиране	Бенефициент/ Партньор	Период за изпълнение		
					18	19	20
Проект 1							
Проект 2							

Финансово отчитане на проектите:

Проект	Общински бюджет	Централен бюджет	Фондове на ЕС	Други източници	Частни фондове, фирми	Общо
Проект 1						
Проект 2						